

Летючі змії

Ромен Ґарі

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

I

Маленький музей у Клері, присвячений витворам Амбруаза Флері, — сьогодні лише незначний туристичний об'єкт. Більшість відвідувачів приходять туди після обіду в ресторані «Кло-Жолі», який одноставно вшановують усі путівники по Франції як одне з визначних місць країни. А втім, путівники згадують і про існування музею, додаючи: «Варто зазирнути». У п'ятих залах розміщено більшість витворів мого дядька, які пережили війну, окупацію, бої за визволення і всі поневіряння та втому, що їх зазнав наш народ.

Усі летючі змії, хоч яка країна їхнього походження, народилися з народної уяви, і це завжди надає їм трохи наївного аспекти. Летючі змії Амбруаза Флері не становлять винятку з цього правила: навіть його останні екземпляри, виготовлені на старості літ, зберегли відбиток душевної свіжості та невинності. Музесві, незважаючи на невелику цікавість до нього і скромність субвенції, яку він отримує від муніципалітету, не загрожує закриття, бо він надто пов'язаний із нашою історією, проте його зали здебільшого безлюдні, бо ми живемо за доби, коли французи намагаються радше забути, ніж пам'ятати.

Найкраще фото Амбруаза Флері висить у вестибюлі музею. Ми бачимо його в костюмі сільського листоноші: картузі, мундирі, великих черевиках, зі шкіряною сумкою на животі між летючим змієм із зображенням сонечка і летючим змієм із портретом Ґамбетти, чиє обличчя і тіло формують повітряну кулю й гондолу: він уславився тим, що під час облоги Парижа піднявся в повітря. Існує, звичайно, багато інших фотографій чоловіка, якого довгий час прозивали «пришелепкуватим листоношею» з Клері, бо більшість відвідувачів його майстерні на фермі «Ламотт» переймали задля сміху це кліше. Дядько залюбки мирився з ним. Він не боявся сміховинності й не нарікав ані на «пришелепкуватого листоношу»,

ані на «милого оригінала», а якби знав, що місцевий люд називає його «старим безумцем Флері», то, здається, вбачав би в цьому свідчення радше шанни, ніж зневаги. У тридцяті роки, коли слава мого дядька почала зростати, Марселену Дюпра, власникові «Кло-Жолі», спало на думку надрукувати поштові листівки з зображенням мого наставника в мундирі серед летючих зміїв зі словами: «Клері. Знаменитий сільський листоноша Амбруаз Флері і його летючі змії». Усі ті листівки, на жаль, були чорно-білі, тож на них не видно веселості барв і форм, усміхненої добрودушності й того, що я назвав би підморгуваннями, які старий нормандець пускав у небеса.

Мого батька вбили на Першій світовій війні, а невдовзі по тому померла й мати. Війна забрала життя ще й другого з трьох братів Флері: Робера, а сам дядько Амбруаз повернувся з неї лише після того, як куля пробила йому груди. Для ясності розповіді я маю додати, що мій прадід Антуан загинув на барикадах Комуни, і, гадаю, цей короткий огляд нашої минувшини, а надто два прізвища Флері, вибиті на пам'ятнику полеглим у Клері, відіграли вирішальну роль у житті мого наставника. Він дуже змінився супроти того, яким був до Першої світової війни, коли, як розповідали в краї, полюбляв махати кулаками. Люди дивувалися, що солдат, який отримав військову медаль, ніколи не проминав нагоди засвідчити свої пацифістські переконання, захищав тих, хто відмовлявся від військової служби з релігійно-етичних міркувань, і засуджував усі форми насильства, і то з таким вогнем в очах, який був, напевне, зрештою, лише відблиском вогню, що горів на могилі невідомого солдата. Але в дядьковій постаті не було нічого від добраги. Він мав виразні, суворі та вольові риси обличчя, сиве коротко стрижене волосся і пишні та довгі вуса, які називають галльськими, бо французи, дякувати Богу, ще вміють чіплятися за свої історичні спогади, навіть якщо це спогади лише про їхнє

волосся. Очі були сумні, а це завжди становить добру основу для веселощів. Загалом вважали, що дядько повернувся з війни «контуженим», тож саме так і пояснювали його пацифізм, а також властиву йому пристрасть проводити все своє дозвілля з летючими зміями: зі своїми гнамами, як він називав їх. Дядько знайшов це слова в одному творі про екваторіальну Африку, де воно означало, здається, все, що мало подих життя: людей, комашню, левів, ідеї та слонів. Він, безперечно, обрав роботу сільського листоноші тому, що його військова медаль, а також дві подяки в наказі про нагородження хрестом «За бойові заслуги» давали йому право на спокійну працю; або, можливо, дядько добачав у ній діяльність, яка добре пасує пацифістові. Він часто казав мені:

— Людо, хлопчику мій, якщо трохи пощастить і якщо добре працюватимеш, можливо, ти теж зможеш коли-небудь отримати посаду в Управлінні пошти, телеграфу й телефону.

Мені знадобилися роки, щоб зорієнтуватися, що було для дядька глибокою поважністю та вірністю, а що становило насмішкувату жилку, яка, здається, походила з тих спільних джерел, де шукають себе французи, якщо раптом утратили себе.

Мій дядько казав, що «летючих зміїв, як і всіх людей, треба вчити літати», тож, починаючи з семирічного віку, я після школи ходив із дядьком, як він казав, на тренування: то на луці перед нашою фермою «Ламотт», то трохи далі, на березі річечки Ріголь, із гнамою, який ще пахнув свіжим клеєм.

— Треба цупко тримати їх, — пояснював дядько, — бо вони тягнуть, а інколи вириваються, піднімаються надто високо, вирушають у гонитву за блакиттю, і ти вже не побачиш їх знову, хіба що люди принесуть сюди їхні уламки.

— А якщо я тримаю їх дуже цупко, я не полечу разом із ними?
Дядько всміхався, і його пишні вуса ставали ще лагідніші.

— Таке може статися, — казав він. — Пильнуй, щоб тебе не понесло.

Дядько давав своїм летючим зміям ласкаві імена: «Крокемуш», «Пустун», «Кульга», «Черевань», «Бурмило», «Трепетун», «Милий», і я ніколи не знав, чому таке ім'я, а не якесь інше, чому «Хитун» — весела жаба з лапами, які вітали вас на вітрі, — називався саме так, а не «Хлюпотун», що був усміхненою рибою, яка тремтіла в повітрі срібними лусочками й рожевими плавцями; і чому він частіше запускав над лукою перед фермою «Базікала», а не «Міміля», марсіанина, що, як на мене, був дуже милим зі своїми круглими очима і крилами у формі вух, які тріпотіли, коли він підіймався, і я з успіхом намагався імітувати його рухи, перемагаючи всіх своїх однокласників у наших змаганнях. А коли дядько запускав гнаму, форми якого я не розумів, він пояснював:

— Треба намагатися змайструвати змія, що відрізнявся б від усього, що ти вже бачив і знаєш. Щось справді нове. Але саме тепер їх треба тримати за кінець шворки ще цупкіше, бо, коли відпустити, вони поженуться за блакиттю і завжди ризикують, упавши, зазнати великої шкоди.

Іноколи мені здавалося, ніби якраз летючий змії тримав Амбруаза Флері за кінець шворки.

Моїм улюбленим летючим змієм довгий час був сміливий «Черевань», чиє черево якимсь дивом надималося, коли він набирав висоти, а як віяв вітерець, він виконував піруети, кумедно б'ючи лапами по своєму барилу залежно від того, натягував дядько шворку чи відпускав її.

Я дозволив «Череваню» спати зі мною, бо на землі летючий змії має потребу у великій приязні: на рівні ґрунту він утрачає форму та життя й дуже легко засмучується. Йому потрібні висота, вільне повітря і багато неба, щоб пишатися всією своєю красою.

Мій наставник цілісінькі дні ходив по шляхах між селами, розносячи місцевому люду листи, які брав уранці на пошті. Але, коли я повертався зі школи, протрюхикавши п'ять кілометрів, майже щоразу бачив дядька в мундирі листоноші на луці коло ферми, бо повітряні течії в нас завжди були найсприятливіші наприкінці пополудня; він дивився вгору на одного зі своїх «дружків», що тріпотів над землею.

А втім, коли ми одного разу втратили нашого чудового «Чотириморника» з дванадцятьма вітрилами, які одразу напнув вітер, видерши з моєї руки шворку разом із дощечкою, дядько, стежачи очима за своїм витвором, що губився в блакиті, сказав мені, як я вже запихи́н­кав:

— Не плач. Він зроблений для цього. Там угорі він задоволений.

Наступного дня один селянин, що жив неподалік, привіз нам на возі з сіном купу планочок і паперу — це було все, що лишилося від «Чотириморника».

Я мав десять років, коли «Gazette», що виходила в Онфлері, присвятила написану іронічним стилем статтю «нашому співгромадянинуві Амбруазу Флері, сільському листоноші в Клері, симпатичному оригіналові, чиї летючі змії коли-небудь таки уславлять це містечко, як і мережива, що становлять славу Валансьєна, порцеляна, якою славиться Лімож, та дурниці, поширені в Камбре». Дядько вирізав статтю, узяв її в рамочку під скло й почепив на цвях на стіні майстерні.

— Як бачиш, я не позбавлений марнославства, — кинув він мені й лукаво підморгнув.

Статтю з «Gazette» і фотографію, яка супроводила її, передрукувала одна паризька газета, і невдовзі наша клуня, яку відтепер називали майстернею, почала приймати не тільки відвідувачів, а й замовлення. Власник «Кло-Жолі», що був давнім приятелем дядька, рекомендував цю «місцеву дивовижу» своїм

клієнтам. Якось перед нашою фермою зупинився автомобіль і з нього вийшов дуже елегантний добродій. Надто мене вразили його вуса, що підіймалися аж до вух і поєднувалися з бакенбардами, поділяючи навіпіл обличчя. Згодом я дізнався, що то був видатний англійський колекціонер лорд Гоув; його супроводили слуга і валіза. Коли валізу відкрили, я побачив у ній ретельно складені на навмисне виготовленому оксамитовому ложі чудові летючі змії різних країн: Бірми, Японії, Китаю і Сіаму. Дядько запросили захоплюватися ними, що він і робив з усією щирістю, бо був геть позбавлений шовіністичної жилки. Його єдина маленька манія в цьому аспекті полягала в твердженні, мовляв, летючого змія вперше визнано у Франції 1789 року. Похваливши зміїв, які демонстрував англійський колекціонер, дядько теж показав йому кілька своїх витворів, зокрема «Віктора Гюґо», якого несуть хмари. За джерело натхнення для цього змія правило відоме фото Надара, а письменник, підіймаючись угору, скидався трохи і на Бога-Отця. Після однієї чи двох годин огляду і взаємних похвал, обидва чоловіки вийшли на луку і, з чемності обравши кожен летючого змія свого колеги, розважали нормандське небо, аж поки позбігалися всі навколишні хлопчакі, щоб узяти участь у святі.

Слава Амбруаза Флері зростала ненастанно, проте не паморочила йому голови, навіть тоді, коли його «Гранд-дама» у фрігійському ковпаку — дядько мав щиру республіканську душу — отримала першу премію на зборах у Ножані, і коли лорд Гоув запросив його в Лондон, де дядько продемонстрував кілька своїх витворів під час зборів у Гайд-парку. Після приходу Гітлера до влади і німецької окупації Рейнської області політичний клімат у Європі ставав дедалі похмуріший, тож у даному разі йшлося про одне з численних свідчень франко-британського союзу, демонстрованих тієї доби. Я зберіг фото з журналу «Illustrated London News», де видно Амбруаза Флері з його «Свободою», що

освяє світ, між лордом Гоувом і принцом Уельським. Після цього майже офіційного освячення Амбруаза Флері обрали спершу членом, а згодом і почесним президентом Товариства летючих зміїв Франції. Цікаві люди дедалі частіше відвідували його майстерню. Вродливі дами й гарні месьє, які приїздили на машинах із Парижа, щоб пообідати в «Кло-Жолі», заходили потім до нас і просили «метра» продемонструвати кілька його витворів. Вродливі дами сідали на траву, гарні месьє з сигарами в зубах силкувалися зберігати поважність і насолоджувалися виглядом «пришелепкуватого листоноші», його «Монтенем» або «Миром у світі» на кінці шворки, вдивлялися в блакить пронизливим поглядом видатних мореплавців. Я зрештою зрозумів, що в усмішках вродливих дам, у зверхньому вигляді гарних месьє було щось образливе, і часом мені траплялося почути ненароком або прикру, або позначену жалощами заувагу: «Здається, йому клепки бракує. На війні його контузило набоем». «Він називає себе пацифістом і людиною, яка заперечує військову службу з етичних міркувань, але, гадаю, передусім це хитрун, що добре тямить зробити собі рекламу». «Померти від сміху!» «Марселен Дюпра таки мав слушність, сюди варто зазирнути!» «А вам не здається, що в нього, з оцим сивим коротким волоссям і вусами, голова маршала Ліоте?» «У його погляді є щось безумне». «Звичайно, любя, це священний вогонь!» Потім вони купували одного летючого змія, як-от платять за місце на виставі, й недбало кидали його в багажник машини. Це було тим прикріше, що дядько, коли віддавався отак своїй пристрасті, байдужів до того, що відбувається навколо, й не помічав, як дехто з наших відвідувачів розважався його коштом. Одного разу, повернувшись додому й розгніваний заувагами, почутими ненароком, поки мій наставник спонукав рухатись у небі свого завжди найулюбленішого летючого змія, — «Жана-Жака Руссо» з крилами у формі розгорнутої книжки, сторінки якої шарпав

вітер, — я не міг стримати свого обурення. Я йшов сягнутою ходою позаду дядька, насупивши брови, запхнувши кулаки в кишені, і так гучно тупотів ногами, що шкарпетки сповзли мені на п'яти.

— Дядьку, ці парижани глузували з вас. Вони прозивали вас старим дурнем.

Амбруаз Флері зупинився. Аж ніяк не роздратувавшись, він видавався радше задоволеним.

— Справді? Вони казали так?

Тоді з висоти своїх метра і сорока сантиметрів я кинув дядькові фразу, почуту з вуст Марселена Дюпра з приводу одного подружжя клієнтів «Кло-Жолі», які ощадили, щоб зменшити рахунок:

— Це нікчемні люди.

— Нікчемних людей не буває, — заперечив дядько. Нахилився, обережно поклав «Жана-Жака Руссо» на траву й сів. Я вмовився поряд.

— Отже, вони вважали мене за безумця. Гаразд, уяви собі, ці гарні месє і вродливі дами мають слушність. Адже цілком очевидно, що чоловік, який усе своє життя присвятив летючим зміям, не позбавлений дрібки безумства. Тут лише постає питання інтерпретації. Є ті, хто називає це дрібкою безумства, натомість інші говорять про священний вогонь. Інколи важко відрізнити перше від другого. Але, якщо ти щиро любиш когось або щось, віддай йому все, що маєш, ба навіть усе, чим ти є, і не переймайся рештою...

На пишних дядькових вусах промайнула ледь помітна весела усмішка:

— Людо, ось те, що ти маєш знати, якщо хочеш стати добрим службовцем Управління пошти, телеграфу й телефону.

...

Далі — у повній книжці «Летючі змії».
nashaknyga.com.ua